

ДУХОВНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Мирослав САВЧИН

Copyright © 2012

Постановка проблеми. Українське суспільство потребує конструктивних ідей, їх операціоналізації та реалізації, аби здійснити історичний поступ в умовах сучасної цивілізації. Найзагальнішою ідеєю у цьому контексті є *національна ідея* як концентрований вираз національних інтересів та переживань, як форма духовного самоусвідомлення народу, показник усвідомлення українством себе, своєї ролі і місця у світі.

Українська національна ідея (УНІ) – не-суперечливий комплекс вірувань, національного світобачення і розуміння, сутнісне ядро духовного та інтелектуального потенціалів нації, кожної людини як громадянина і державотворця [7; 10; 12; 13; 18; 19]. Її носіями є люди з різними поглядами, різних національностей, різної партійної приналежності, нарешті різних релігійних та життєвих уподобань.

Існують внутрішні за зовнішні загрози реалізації УНІ (експансія інших цивілізацій, держав і культур, глобалізація тощо). Брак та викривлення і спотворення історичних знань, деформованість національної свідомості і несформованість активної патріотичної позиції посттоталітарного українства породжують невиразне уявлення про названу ідею, тиражуючи різне розуміння її місця і ролі в сучасних державотворчих процесах. Спираючись на минуле і пишаючись ним, не доколяючи йому, українці мають мобілізувати свої творчі сили на сучасні і майбутні здобутки, на творіння українського народу як єдиної політико-поліетнічної спільноти, цілісної національної одиниці світового співтовариства.

Національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, є формою рефлексії нації (людини) з питань сутності певної спільноти та сенсом її існування, охоплює також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність

відчувати і діяти відповідно до його національних інтересів. До того ж указана ідея – своєрідний духовний стан народу, його менталітет, що формується залежно від традицій, культури, всього оточення, плинного повсякдення і водночас сама впливає на них, існує як “животворча свідомість”, як джерело культурно-історичної динаміки нації. Для нас очевидно, що УНІ має стати засадовою складовою політичної свідомості громадян, адже саме вона визначає метастратегію, що не редукується ні до хаосу різнобарвних і безкомпромісних соціально-політичних протистоянь, ні до спроб зверхнього нав’язування народу під виглядом його власної волі інтересів окремих груп, а зорієнтована на соціальну справедливість та історичну правду. Водночас метастратегія має сприяти інтелектуалізації спільноти, формуванню духовної інтелектуальної еліти нації, яка здатна створити потужний потенціал як матеріальної власності, так і нематеріальної. Тому УНІ – це запорака не лише рівноpartnerської інтеграції України у світове співтовариство, а й гарант збереження та розвитку національної ідентичності народу як складового феномена світового багатосупільного розмаїття. Вочевидь вона інтегрує у собі національне, соціальне, інтелектуальне і духовне.

На основі утвердження УНІ як такої, що охоплює всі суттєві сторони українськості, прогнозується розвиток країни на далеку перспективу як самостійної цивілізаційної одиниці, тому що національно здорове суспільство не є соціально чи громадянськи стурбованим. Україні у цьому сенсі ще треба стати соціальною і конкурентоспроможною державою, досягти збалансованіших і гармонійніших відносин не тільки між різними регіонами, а й між різними верствами населення, а відтак консолідувати націю. Звідси очевидно, що державними пріоритетами мають стати, по-перше, курс на збереження у ринковому просторі національної ідентичності та спадкоємності в розвитку з ви-

користанням потужного інтелектуального потенціалу країни і, по-друге, опрацювання державної програми елітаризації українського суспільства та інтелектуальної його орієнтації на такі невмирущі цінності, як духовність, знання, розум, патріотизм, свобода, відповідальність, творчість.

З позиції християнської духовності в основі УНІ перебуває ідея повноцінного людського буття українського народу на Землі, коли кожен політично свідомий українець приймає сенс свого життя як примноження добра на шляху постійної боротьби зі злом. Духовна еліта, як і влада, покликана турбуватися про українську систему ідеологічного забезпечення державотворення, яка засадниче впливає із природи духовної та інформаційної мобільності нації. Українськість акумулює спадкоємність, соборність та прогресивність розвитку країни як самостійної і самодостатньої одиниці у світовій системі народів і держав. Найважливіше, на що має спрямовуватися нині УНІ, – це на високій моральній основі та на засадах соціальної злагоди формувати в кожного громадянина зрілу свідомість державотворця й утверджувати інтелектуальну гідність самостійної нації.

За умов великої конкуренції та шаленого економічного, політичного й інформаційного тиску інтелектуальна самостійність України – це чи не одна з найважливіших складових УНІ, яка у стані об'єднати націю, спираючись на здобутки національної освіти, науки і культури, а також на патріотизм і високу активність громадян в освоєнні і творенні нових знань та компетентностей. На жаль, кволість суспільної еліти, особливо політичної, є вузьким місцем у нашому багатопроblemному державотворенні.

Духовна та інтелектуальна еліти українського народу повинні доводити ідею до суспільного загалу, робити близькою всім громадянам, перетворювати її у пам'ять про спільне минуле, історію, що формує свідомість, дух нації, який є рушійною силою майбутніх суспільних зрушень та консолідації. Йдеться про дієвість, “працездатність”, інтегруючи силу УНІ у перехідний період соціально-економічного розвитку країни. Слід найперше не піддавати сумніву суспільну цінність самої ідеї, а адекватно оцінювати існуючі у даному соціумі соціальну орієнтацію та мотивації, рівень освіченості, духовності і патріотизму громадян. УНІ як духовно-соціокультурний феномен має всі підстави стати наскрізною у системі “сім'я – людина – суспільство – держава” у свідомості людей, яка багато в чому залиша-

ється “совковою” і не “працює” на сучасну суспільну трансформацію. Тому головне завдання розвитку і розв'язання проблеми національної ідеї – інтелектуальне опрацювання та удосконалення людського фактора. Драма державотворення полягає в тому, що політична еліта у своїй більшості не готова сприйняти ідею економічного відродження країни, надати їй статусу національної, а головне – зреалізувати його діяльно.

УНІ – це духовний каталізатор національного відродження і вищий прояв політичної свідомості нації. Її утвердження постає як *національний ідеал*, що має інтегративний характер і спрямовується на позитивний результат, передбачає національну мобілізацію, потенційну та реальну участь кожного на благо держави і суспільства. Отож УНІ відкриває перспективу пізнання нацією істини власного автентичного буття, стимулює розвиток особистості в оновленому українському соціумі.

Авторська ідея. Повноцінна конструктивна УНІ обов'язково включає духовну складову, котра в життєдіяльності суспільства і кожної окремої особи-громадянина становить фундаментальну основу повноцінного повсякдення, є спрямовуючим та мотиваційним чинником. Вона забезпечує прогресивний поступ українського народу у високопроблемних умовах сучасного світу з його агресивним секуляризмом та іншими деструктивними тенденціями, що часто призводять до негативних наслідків у житті як окремої людини, так і соціуму.

Виклад основного матеріалу. Свого часу грецькі філософи “єдиний всесвіт поділили на дві частини: світ ідей – дійсності, осяжної розумом (*noeta*), і світ чуттєвої дійсності (*aisthet*). Так постав дуалізм онтологічного характеру, що утвердив розрізнення двох видів дійсності – матеріальної та духовної. Тому для цих філософів справжнє життя – це життя духу, котрому матерія тільки заважає. Звідси – моральний висновок: для того щоб осягнути духовний світ, треба втекти від світу матеріального [22, с. 76].

У сучасну епоху, особливо “для Заходу, світ є реальним, а Бог – гіпотетичним. Сьогоднішня “секуляризована людина вважає ворогом свободи не тільки Церкву, а й самого Бога. Його існування викликає сумніви, тому і з'являється потреба у доказах. Для Сходу, навпаки, існування світу є сумнівним, ілюзорним; і фактично єдиним аргументом на користь його реальності приймається само-

очевидне існування Бога. Філософія очевидності тотожна філософії Одкровення.

Християнська традиція добре усвідомлює подвійне ставлення до світу: з одного боку, християнин користується благами Божого творіння – Всесвіту – і примножує їх, з іншого – монахи наполягають на тому, що втеча від світу – неодмінна умова Божої любові. Загалом же існує три сфери дійсності: матеріальний світ, духовний світ, Бог. Між цими, дуже відмінними між собою, сферами існує неосяжна прірва, яку, однак, можна подолати завдяки Божому провидінню. Христос – Бог і водночас людина, ...заповнив прірву, яка відділяла нас від Бога, і таким чином обожествив людину. Людина – це поєднання вкрай не подібних між собою духовного та матеріального складових – покликана здолати цю прірву, що розділяє все суще [22, с. 71].

Західні богослови здебільшого вихваляли матеріальний бік благ, якими Бог сповнив для нас світ: це і різні види їжі, і сприятливий клімат, і нагода працювати. На думку грецьких Отців, видимий усесвіт є благом, оскільки провадить людину до пізнання Бога: він – неначе “школа душ”, він – об’єкт “природного споглядання”, яке підносить розум від видимих речей до невидимого Бога” [22, с. 70]. Всеєдність світу означає принцип внутрішньої форми досконалої гармонії множинного, згідно з яким усі компоненти цієї множинності тотожні між собою і тотожні цілому, але в той же час вони не зливаються в неподільну і суцільну єдність, а утворюють особливий поліфонійний лад, трансцендентну єдність роздільності і взаємопроникнення” [8, с. 18]. В названій єдності – сама суть, сам зміст віри, яка і є входження в єдність, прийняття її, втраченої світом у його падінні, і досвід цієї єдності як спасіння і нового життя” [15, с. 181–182].

Життя сучасного українця дуже не автентичне духовній природі людини. У підґрунті всіх невдач – у непослузі дітей, у неврозах і невропсихозах, у злочинності, самовбивстві, алкоголізмі, у статевих порушеннях – фактично лежать дисфункції соціального буття та відсутність духовності. І якщо “емпіричні умови повсякдення спричиняють поневіряння, то це тому, що наша епоха проголошує подорослішання людини, яка більше не терпітиме ніякої опіки над нею” (передусім з боку Бога – М.С.) [6, с. 47]. Проникаючи у секрети природи, людина зовсім не доводить, що Бога не існує, а просто перестає відчувати в Ньому потребу” [6, с. 32–33]. До того ж людські стосунки вражені

нещирістю: “або ми заволодіваємо іншим, або самі опиняємося у його владі. Наше ставлення до іншого – завжди неправда, і тому інші – справжнє пекло для Я” [6, с. 39].

Повсякдення сучасного українця відзначається поверховістю, адже він, фактично, живе в цивілізації коміксів і втратив повноту символічного мислення. Раціоналізм та емпіризм призводять до заперечення віри і визначають справжнім лише те, що є конкретним та досліджується точними науками. З неопозитивістським ставленням до життя пов’язані криза діалогу та споживацька свідомість, які призводять до того, що людина, яку сприймають лише як виробника та споживача, зрештою, сама стає предметом, точніше – упредметненням інших.

Недовіра до історії і традицій, особливо серед молоді, призводить до відторгнення релігійних звичаїв, до нехтування вікових молитовних форм, недостатнього поєднання молитви зі щоденним життям. Віра в Бога “перестала бути джерелом, вона стала додатком до структур світу, до яких включені віряни, і це разючий приклад соціальної залежності” [6, с. 128]. Між тим, “цивілізація не повстає проти Бога, а вибудувала суспільство “без Бога”, коли “атеїзм став масовим”, не зазнавши жодної кризи. Людські істоти живуть на поверхні самих себе, де Бога немає за визначенням. Стати атеїстом сьогодні – це не стільки вибір, ще меншою мірою – заперечення, скільки бажання бути як усі, піддатися загальному настрою” [6, с. 14]. Стан духовності у суспільстві істотно впливає на оздоровлення природного оточення. Ще древній китайський філософ Конфуцій помітив, що стан природи залежить від стану людської моральності [17, с. 378].

Сучасне українське суспільство тотально відчужує людей від їх істинної суті, пропонуючи ідолів замість ідеалів. Ці ідоли перетворюють життєві сили людини на чужу їй “річ”, відволікаючи неістинними об’єктами поклоніння і престижу від шляху істини, справжньої свободи і щастя. Серед таких ідолів Е. Фромм [20] називає публічну думку, соціальний престиж, економічне процвітання, індивідуальний нарцисизм, що організують сприймання зовнішнього світу виключно через формат свого егоїстичного Я. Скажімо, соціальний нарцисизм ускладнює та проблематизує стосунки між людьми, надає їм товарного характеру, коли все продається і все купується. Так, “європейці вміють сміятися, але не вміють радіти. Радість східних людей без

сміху – особливо піднесена, духовна радість” [20, с. 54]. На жаль, існування “певних упереджень, особливого раціонального наставлення призводить до того, що враження і думки з часом переростають в аксіоми, у стереотипи і догмати. Отож, за невігластва мас, поширюється “релігійне рабство”, від якого людство звільняється наукою і матеріалістичною філософією. “Сьогодні бути розумним – значить усе розуміти і ні у що не вірити” [6, с.18]. У свідомості багатьох людей “релігійна віра зводиться до експлуатації, відчуження або компенсації, та варто переступити через цю занадто примітивну демагогію – що дуже нескладно, – як критика упреться у справжнє утруднення” [6, с. 25].

Фатальним для нашої культури є те, що її матеріальний бік розвивався набагато сильніше, ніж духовний [14, с. 235]. Надмірна матеріальна об’єктивність – це не просто погляд, це порушення здорової організації духовного світу людини. Життя стає вмиранням, а не творенням і самотворенням. У цьому аналітичному контексті однією із значущих для українця є *проблема сенсу життя*. Св. Василій Великий вказує, що “навіть деякі погани мали вироблене поняття щодо мети людини. Одні вважали, що її метою є знання, інші – практична діяльність, а ще інші – повне використання життя та тіла у своє задоволення. А віддані почуттям люди заявляли, що розкіш – це справжня мета життя. А для нас мета, задля якої ми все робимо і до якої прямуємо, – це щасливе життя у вічності. А його досягнемо тоді, коли Бог керуватиме нами. І досі розумна людина ще не придумала нічого кращого за цей погляд” [цит. за 8, с. 213].

Усі спроби вивести сенс життя із сенсу земного буття є безперспективними, перш за все тому, що у світовому процесі не виявляється та доцільність, яка б могла підкорити собі діяльність людини і людства загалом. Матеріальне буття ніколи не може дорости до ідеального світу (світу абсолютних цінностей). Головний адекватний сенс земного життя людини – постійно бути у спілкуванні з Богом. Св. Августин пише, що “людині треба жити, все “більше і більше наближаючись до Джерела життя, і у світлі Його бачити світло, вдосконалюватися, просвітлюватися і знаходити щастя” [1, с. 343]. І це потрібно тому, що людських сил для спасіння недостатньо. “Душа моя без Тебе, як земля без води”; як не може вона сама освітити себе, так і не може сама і наситити себе” [1, с. 351]. І в іншому

місці: “... я сам не можу повністю вмістити себе. Розум тісний, щоб оволодіти собою ж” [1]. На жаль, основні зусилля більшості сучасних течій психології спрямовані на розробку психотехнологій для маніпулювання людиною (обґрунтування певних норм, стандартів, що, на перший погляд, стабілізують, а фактично дестабілізують суспільство), не спрямовані на забезпечення її духовного розвитку.

Зовнішня освіченість у поєднанні з душевною тривогою щодня приводить сотні людей (навіть маленьких дітей, які втратили душевний спокій) до психоаналізу і психіатрів. Отож будуються все нові і нові психіатричні лікарні, відкриваються відповідні курси підвищення кваліфікації, у той час як багато хто з психіатрів ні в Бога не вірить, ані існування душі не визнає. Натомість для духовного розвитку українства повинно відбуватися “запліднення культури світлом Фавору, адже людина світла має це світло у собі й осяває ним увесь світ” [6, с. 23]. Культура будь-якої епохи стає просто “символом, коли вона накопичує цінності й утворює музей скам’янілих продуктів цієї культури, цінностей, позбавлених життя. Генії знають, як гірко відчувати відстань між вогнем духу та його об’єктивованими творіннями...” [6, с. 106]. Як сказав св. Максим Сповідник, головне покликання християн у світі – “об’єднати тварну природу (світ) із нетварною енергією обоження” (живим джерелом якої є Церква)” [6, с. 92], а св. Григорій Палама так формулює мету втілення: “*Шанувати тіло, щоб духи погорди не сміли помислити, що вони вищі за людину*”. Ці, сповнені незвичайної сили, слова становлять дивовижний гімн творчому духу людини.

Отже, сучасна цивілізація спотворила Божественний стан буття суспільства та конкретної людини, що призвело до істотних втрат: до руйнування людських стосунків і спотворених уявлень про справедливість та свободу, до поверховості життя і богоборчих прагнень. У результаті Царство Боже перестало бути головним змістом і внутрішнім рушієм активності людини, яка стала рабом речей, комфорту, прогресу, інформації, а відтак втратила автентичний сенс свого повсякдення через заперечення будь-якої залежності від потойбічного. На цьому багатопроblemному шляху суспільного творення головні завдання української нації полягають у ствердженні вищого порядку, в усвідомленні широких горизонтів абсолютності, надіндивідуальної значущості та сили першооснови тотального буття, у творенні

вічної літургії майбутнього віку й “заплідненні” усієї культури світлом Фавору. Реальне і діяльне звернення до Божої Благодаті призведе до спасіння українського народу. Тому всі проекти, що стосуються втілення української національної ідеї в суспільне повсякдення, мають ґрунтуватися на духовних засадах.

1. *Августин Аврелий*. Исповедь Блаженного Августина, Епископа Гиппонского. – М.: Ренесанс, 1991. – 490 с.
2. *Андреев Д.А.* Роза Мира. – М.: Редакция журнала “Урания”, 1998. – 608 с.
3. *Бубер М.* Два образа веры: Пер. с нем. / Под ред. П.С. Гуревича, С.Я. Левин, С.В. Лезова. – М.: Республіка, 1995. – 464 с.
4. *Грот М.Я.* Выбранные психологические творения / Упорядник, передмова, примітки М.Д. Бойправ. – Ніжин: Видавництво НДП ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с.
5. *Евдокимов Павел*. Этапы духовной жизни: От отцов-пустынников до наших дней: Пер. с франц. С. Зейденберга, М. Норданского. – М.: Свято-филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2003. – 232 с.
6. *Евдокимов Павло*. Незбагненна Божа любов: Пер. з франц. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2004. – 132 с.
7. *Забужко О.* Філософія української ідеї та європейський контент: Франківський період. – К.: Факт, 2006. – 180 с.
8. *Карсавин Л.* Религиозно-философские сочинения. – Т.1. / Сост. и вступ ст. С.С. Хоружего. – М.: Ренесанс, 1992. – LXXIII, 325 с.
9. *Катрій Ю.* ЧСВВ. Перлини Східних отців. – 2-е вид., доп. – Львів: Місіонар, 1998. – 344 с.
10. *Качаев В.* Еще раз о национальной идее // Власть. – 1999. – №5. – С. 68–76.
11. *Кураев А.* Сатанизм для интеллигенции (о Рерихах и Православии). – Кн. 1. Религии без Бога. – М.: Отчий дом, 1997. – 527 с.
12. *Махній М.* Етноеволуція: Науково-пізнавальні нариси. – К.: ВЛОХ: UA, 2009.
13. *Мосейчук В.* Українська національна ідея. – Тернопіль-Львів, 2007. – 80 с.
14. *Паїсій Святогорець*: З боєм та любов'ю про сучасну людину. – Т.1. – Львів, “Атлас”, 2006. – 381 с.
15. *Протопресвітер А.Шмеман*. Євхаристія Таїнства Царства. – Второе изд. – М.: Поломнин, 2004. – 304 с.
16. *Савчин М.В.* Духовний потенціал людини: Навч. вид. – Вид. 2-е, пер., доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 508 с.
17. *Святитель Микола Сербський*. Місіонерські листи. – Львів: “Глобус”, 2007. – 487 с.
18. Тисяча років української суспільно-політичної думки. – Т.V (I). – К., 2002. – 346 с.
19. *Томашівський С.* Церковний бік Української справи. – Відень: Друкарня Адольфа Гольгавзена у Відні, 1916. – 24 с.
20. *Фромм Э.* Бегство от свободы: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1995. – 256 с.
21. *Швейцер А.* Культура и этика. – М.: Прогресс, 1993. – 343 с.
22. *Шпідлік Томаш, Гаргано Іночензо*. Духовність грецьких і східних отців: Пер. з італ. Я. Приріз, Р. Паранько. – Львів: Свічадо, 2007. – 144 с.

АНОТАЦІЯ

Савчин Мирослав Васильович.

Духовна складова української національної ідеї.

У статті проаналізовані особливості української національної ідеї, її спричинення історичними та сучасними умовами. Обґрунтована важливість долучення духовних цілей до змісту цієї ідеї. Викладені причини бездуховності, що наявні в українському суспільстві й у загальноцивілізаційному контексті, описані негативні наслідки для культури даної тенденції. Аргументовано визначальне значення духовної сфери у життєдіяльності сучасного соціуму та особи-громадянина як фундаментальної основи повноцінного й автентичного повсякдення народу і водночас як спрямовувального та мотиваційного чинника. Основу УНІ становить духовне, душевне і фізичне самовдосконалення людини й удосконалення світу за моральними, соціальними та економічними канонами.

Ключові слова: українська національна ідея, духовні цілі, бездуховність, автентична життєдіяльність, самовдосконалення людини.

АННОТАЦИЯ

Савчин Мирослав Васильевич.

Духовная составляющая украинской национальной идеи.

В статье проанализированы особенности украинской национальной идеи, ее детерминированность историческими и современными условиями. Обоснована необходимость включения духовных целей в содержание этой идеи. Изложены причины бездуховности в украинском обществе и в общецивилизационном контексте, а также описаны негативные последствия данной тенденции. Аргументировано определяющее значение духовной сферы в жизнедеятельности современного социума и личности-гражданина как фундаментального основания полноценной и автентической обыденности народа и одновременно как направляющей и мотивирующей силы. Основание УНИ составляет духовное, душевное и физическое самоусовершенствование человека и совершенствование мира по моральным, социальным и экономическим канонам.

Ключевые слова: украинская национальная идея, духовные цели, бездуховность, автентичная жизнедеятельность, самосовершенствование человека.

ANNOTATION

Savchyn Myroslav.

Spiritual Component of Ukrainian National Idea.

Peculiarities of the Ukrainian national idea, its determination by historical and modern conditions are analyzed in the article. The necessity of including spiritual goals into the contents of the national idea is substantiated. The reasons of non-spiritness in the Ukrainian society and in the general civilized context as well as the negative results of this tendency are represented. We give proofs to the idea of the determined importance of spiritual sphere in the life of society and a person – citizen as a fundamental basis of authentic people's vital activity of real value, as a directed and motivated factor, and the main sense of its embodiment is moral, spiritual and physical self-perfection of a person and perfection of the world on spiritual, moral and economic principles.

Key words: the Ukrainian national idea, spiritual goals, non-spiritness, authentic vital activity, self-perfection of a person.